

Максимова О.О. Формування екологічної компетентності як складової готовності дитини до школи / О.О. Максимова // Педагогічна освіта: теорія і практика : Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.24 (1-2018). – Ч.1. – Кам'янець-Подільський, 2018. – С. 329 – 334.

e-mail: helen.maks23@ukr.net

УДК 371.011 (07)

Максимова Олена

Maksimova Olena

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК
СКЛАДОВОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ**
FORMING OF ECOLOGICAL COMPETENCE AS COMPONENT READINESS OF
CHILD TO SCHOOL

У статті розкриваються особливості екологічної освіти, екологічної культури, зміст екологічної компетентності дитини старшого дошкільного віку, подається її структура, яка вміщує когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий, ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти, що тісно взаємодіють.

Ключові слова: *екологічна освіта, екологічна культура, екологічна компетентність, екологічна компетенція, структура екологічної компетентності.*

Нова освітня парадигма сучасності передбачає озброєння дітей на кожному віковому етапі відповідними компетенціями. Готовність дитини до школи, зокрема, визначається її розумово-світоглядним розвитком, що включає в себе ряд компетентностей, серед них і екологічну. Згідно визначень ООН, екологічні проблеми є головними для життя на Землі. На них акцентують увагу і законодавчі документи: «Концепція екологічного виховання», Базовий компонент дошкільної освіти, «Концепція національного виховання», Закон України «Про освіту».

Дошкільний освітній заклад покликаний виявити наполегливість у вихованні покоління, якому властиве особливе бачення природи як об'єкта постійної людської турботи. Адже саме дошкільний період є сенситивним для формування засад світогляду, для активного становлення ціннісно-

змістової сфери особистості, для освоєння способів практичної реалізації екологічних зобов'язань.

Сутності екологічної компетентності, особливостям її формування присвячена ціла низка досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так, сутність екологічної освіти і виховання, їх змістове наповнення розробляли С. Дерябко, М. Дробноход, М. Кисельов, В. Ясвін та ін. Чинники екологічної небезпеки, засоби та шляхи зниження чи запобігання негативного впливу на людину і довкілля мають місце у працях В. Некоса, В. Шмандія, А. Яцика. Проблемі компетентності присвячено праці В. Байденко, Н. Бібік, В. Болотова, І. Єрмакова, І. Зимньої, О. Овчарук, Дж. Равена, А. Хуторського та ін. Над питанням формування екологічної свідомості працювали О. Анісімов, А. Гагарін, С. Дерябко, А. Калмиков, В. Левін, В. Панов. Виховання екологічних цінностей досліджували А. Іващенко, В. Ніколіна. Формуванню екологічної компетентності дітей, їх екологічній освіті присвячено дослідження В. Вербицького, М. Колесник, О. Колонькової, В. Маршицької, Г. Пустовіта, С. Шмалей та ін. У працях таких вчених, як О. Пруцакова, Л. Руденко, Л. Титаренко ми знаходимо визначення змісту, сутності, структури, поради щодо формування екологічної компетентності дітей у різні вікові періоди.

Однак, не зважаючи на актуальність і широке поле досліджень, проблема формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку залишається відкритою. У практиці роботи ДНЗ переважають традиційні форми і методи, екологічна освіта здійснюється не на систематичній основі. Як результат – споживацьке ставлення до природи у майбутньому.

Завдання нашої статті полягають у висвітленні сутності, розкритті змісту екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, описі її структури.

Наш освітній простір, орієнтований на європейські стандарти, сповідує “компетентнісний підхід”, що передбачає спрямованість педагогічної діяльності на формування у дитини ключових і предметних компетентностей,

яких вимагає сучасне життя. В результаті забезпечується сформованість загальної компетентності особистості, що виступає її інтегрованою характеристикою. Вона складається зі знань, умінь, ставлень, досвіду діяльності й поведінкової моделі особистості. З точки зору компетентнісного підходу в результаті здійснення екологічної освіти дитина здобуває екологічну компетентність. Аналізуючи термін «екологічна освіта», ми впевнились, що у науковій літературі існує чимала кількість його тлумачень, які мають деякі розбіжності. Синтезуючи різні підходи, робимо висновок, що екологічна освіта є системоутворюючим компонентом всього освітнього простору, що визначає його стратегічну мету, завдання і провідні напрями, дозволяє реалізувати право людини на життя у сприятливому навколишньому оточенні. Нам імпонує точка зору Л. Лук'янової, яка розуміє екологічну освіту як «не частину освіти, а новий сенс і мету сучасного освітнього процесу – унікального засобу збереження й розвитку людини і продовження людської цивілізації, це процес, який перебуває у постійному розвитку і є результатом переорієнтації та узгодження різних дисциплін» [2, с. 54].

Спираючись на Держстандарти дошкільної освіти, на Концепцію екологічної освіти в Україні, на думку науковців О. Стефанків, О. Максимовича, визначаємо наступні складові змісту екологічної освіти:

- наукові знання щодо зв'язків у системі «людина – суспільство – природа» (система світоглядних уявлень, понять, закономірностей, що є відображенням філософських, моральних, технічних і правових екологічних аспектів у їх розвитку на доступному рівні для дітей);

- знання про доцільні способи діяльності людини у природному середовищі (заборони та бажані, схвалювані дії);

- досвід емоційно-ціннісного ставлення людини до природи, що включає почуття, емоції, мотиваційні, ціннісні засади, переконання, на основі чого формується усвідомлення маленькою людиною свого місця у світі і готовність до практичної діяльності в екологічній сфері;

- досвід практичної діяльності (що включає в себе і творчі дії) дитини у природі.

Результатом якісної екологічної освіти є прищеплення дитині екологічної культури. Безсумнівно, дефініції «екологічна культура» та «екологічна компетентність» тісно взаємопов'язані. Н. Пустовіт відмічає з цього приводу, що у понятті «екологічна компетентність» увага більше зосереджується на предметно-дієвому компоненті, що передбачає оволодіння вміннями розв'язувати екологічні завдання у повсякденному житті. Компетентність передбачає вироблення власних моделей поведінки у різноманітних ситуаціях, їх апробацію та адаптацію до системи цінностей, переконань особистості. Екологічна ж культура – «поняття більш загального плану, вона не прив'язується до ситуації, а розглядається швидше як світоглядний орієнтир, духовна основа, що визначає вибір тактики поведінки. Компетентність же конкретизує і матеріалізує культуру в умовах певної життєвої ситуації» [4, с.10].

Результатом набуття екологічної компетентності підростаючою юнню є розуміння первинності законів природи відносно суспільних законів, усвідомлення зростання взаємозалежності між природою і суспільством, особистої відповідальності за стан екології не лише своєї місцевості, а й усєї планети Земля загалом (глобальне сприйняття).

Розглянемо детальніше такі поняття, як «компетентність» і «компетенція» та розмежуємо їх. В. Кальней, А. Мудрик визначають компетенцію як загальну здібність, що ґрунтується на знаннях та досвіді, на цінностях і схильностях, які надбані завдяки навчанню. Психологи А. Петровський, М. Ярошевський дають наступне тлумачення компетенції: це коло питань, у яких хто-небудь достатньо обізнаний, або в яких особа має певні повноваження, знання, досвід чи здатність виконувати будь-яке завдання, або робити що-небудь. Відмітимо, що з сукупності компетенцій складається компетентність, під якою, як зазначає К. Крутій, найчастіше розуміють інтегральну якість особистості, що виявляється у загальній

здатності та готовності її до діяльності, яка заснована на знаннях, на досвіді, привласнених у процесі навчання й соціалізації, зорієнтованій на самостійну і успішну участь у діяльності. Поняття «компетентність» є ширшим утворенням, ніж знання, уміння, навички. Водночас рівень компетентності дитини не може бути зведений лише до набуття певної сукупності знань, досвіду, цінностей. Наприклад, В. Подоляк висновок, що «компетентність» належить до сфери умінь і якостей особистості, формується на базі опанування змістом програмового матеріалу, набуття життєвого досвіду у соціумі.

У літературі зустрічаємо як термін «екологічна компетентність», так і вживання поняття «екологічна компетенція». Наприклад, Д. Єрмаков означає останню як «нормативні вимоги до освітньої підготовки учнів в області екологічної діяльності, направленої на збереження та стабільний розвиток життя, на практичне поліпшення стану середовища життя в процесі виявлення, рішення і попередження екологічних проблем» [1, с. 26]. Підсумовуючи висновки вчених, відмічаємо: екологічні компетенції ґрунтуються на сукупності знань про людину і природу та є основою фундаменталізації освіти, що забезпечує високий освітній рівень населення, екологізацію сучасних виробництв, розробку і дотримання жорстких екологічних стандартів, введення у практику життєдіяльності безвідходних технологій і в цілому збереження природи. Екологічна компетентність проявляється у регулярному прийнятті рішень з урахуванням наслідків власної діяльності для екології, напрямку впливу на довкілля. За умови позитивного спрямування цей вплив не порушить хиткої рівноваги у біосфері. Глибше осягнути поняття «екологічна компетентність» допоможуть закони Б. Коммонера: 1) все пов'язано з усім, тобто все в природі взаємопов'язано; 2) усе повинно кудись діватись; 3) природа «знає» краще; 4) ніщо не дається задарма.

Аналіз думок вчених щодо визначення поняття «екологічна компетентність» доводить, що їх позиції не тотожні. Наведемо деякі з них.

Наприклад, В. Маршицька екологічну компетентність визначає як здатність людини до ситуативної діяльності у побуті та у природному оточенні, коли набуті знання з екології, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати правильні рішення та виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. С. Шмалей висновує про екологічну компетентність як про інтегральний розвиток особистості, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти та забезпечує уміння виокремлювати, розуміти і оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування. О. Колонькова характеризує екологічну компетентність як систему знань, умінь та навичок в області екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції людини та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, спостереження і контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України. Н. Пустовіт розуміє досліджуване поняття як характеристику, що дає змогу сучасній людині відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку. О. Пруцакова, Л. Руденко екологічну компетентність означають як підготовленість і здатність особистості до практичного вирішення завдань з екології, наявність у неї ряду особистісних якостей в поєднанні з необхідним запасом знань, умінь ефективно діяти в проблемних ситуаціях у різних сферах діяльності та знаходити правильні шляхи їх вирішення.

Отже, екологічна компетентність – це, насамперед, наявність природничих знань для усвідомлення власної причетності до природи, до проблем екології, мотивованість до природозбережувальних дій, уміння аналізувати наслідки впливу власних дій на оточуюче довкілля. Тому у педагогічній літературі фахівці екологічну компетентність пов'язують безпосередньо із набуттям підростаючим поколінням системи знань про середовище (взаємозв'язок і взаємозалежність соціального і природного

середовища); із практичним досвідом їх застосування для вирішення екологічних проблем на відповідних дитячому віку рівнях; із прогнозуванням щодо наслідків для середовища особистої поведінки; з потребою спілкуватись з природою і бажанням брати участь у її відновленні та збереженні.

Необхідно зазначити, що змістове наповнення поняття «екологічна компетентність» та її вагома частка у життєвій компетентності перебувають у залежності від суспільної формації. У первісному суспільстві, коли життя людини на пряму залежало від природних умов і ресурсів, виживали ті, хто мав найповніші знання про природу (особливості поведінки тварин, місця зростання їстівних та лікарських рослин, джерела води, циклічні зміни погоди тощо) і навички спілкування з нею. У сучасному світі залежність людства і кожного з нас від природи є опосередкованою, однак усе більше усвідомленою. Адже кожен з нас розуміє, що від діяльності окремої людини залежить не тільки здоров'я та життя безпосередньо її самої, а й стан довкілля, отже, і можливість життя на нашій планеті. Тому екологічна компетентність і у сьогоденні залишається складовою життєвої, але набуває ще й соціальних ознак (підвищується відповідальність за екологічні наслідки власних дій перед іншими людьми, перед нащадками). Також історично змінювалось співвідношення аспектів природокористування і природозбереження у змісті екологічної компетентності. На початковому етапі існування людства увага спрямовувалась на забезпечення людиною своїх споживчих потреб, і мова про збереження природи не йшла. Тепер же саме природоохоронна складова посилюється, адже задоволення навіть елементарних потреб (у чистому повітрі, воді) пов'язане зі збереженням екології.

З'ясувавши сутність та зміст екологічної компетентності старшого дошкільника, спробуємо охарактеризувати її структуру. Як інтегральна якість дитячої особистості, вона характеризується сукупністю структурних взаємопов'язаних компонентів. Спираючись на досвід вчених, враховуючи

психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, характеристики поняття «екологічна компетентність», робимо висновок, що це система, яка складається з цілого комплексу емоційних, мотиваційних, знаннєво-репродуктивних особливостей і проявляється в активній діяльності особистості. Тому в структурі екологічної компетентності дитини 6-го. 7-го років життя ми виділяємо когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий, ціннісний і поведінково-діяльнісний компоненти (рис.1).

Рис. 1. Компонентна структура екологічної компетентності старшого дошкільника

Таким чином, оволодіння дитиною екологічною компетентністю у дошкільні роки забезпечує сформованість важливої складової життєвої компетентності, що в подальші роки шкільного життя дозволить осмислено і з розумінням себе як частки природи підходити до взаємодії з нею і користування її ресурсами. Спираючись на дослідження науковців, визначаємо екологічну компетентність як інтегрований результат виховної роботи, що пов'язаний із набуттям особистістю системи знань про живу і неживу природу, ціннісних орієнтацій у сфері екологічної діяльності, усвідомленням себе часточкою природи, оволодінням раціональними вміннями її збереження. Розроблена структура екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку дозволяє провести діагностичне дослідження щодо сформованості її компонентів у сучасних дітей, що і буде подальшим завданням нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Ермаков Д.С. Педагогическая концепция формирования экологической компетентности учащихся: диссертация ... доктора педагогических наук: 13.00.01 / Д.С. Ермаков. - Москва, 2009.- 396 с.: ил.

2. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Борисівна Лук'янова. – К., 2006. – 465 с.

3. Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі / О.О.Максимова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.20 (1-2016). – Ч.2. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С. 229 – 234 (всього 472 с.)

4. Пустовіт Н.А. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків / Пустовіт Н.А. // Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія. – Вінниця: РВВ ДП "Державна картографічна фабрика", 2001. – Випуск 5. – С. 59-62.

The feature of ecological education as a system component of all educational space, which determines its strategic purpose, tasks and leading directions, allows to realize a human right on life in a favorable environment, are described in the article. An ecological culture which is examined as spiritual basis which determines world view orientir choice of tactic of conduct, is characterized, and compared to the concept «ecological competence». Maintenance of ecological competence of child of senior preschool age is analysed. It is understood as a computer-integrated educate job performance, connected with acquisition by person the system of knowledges about living and lifeless nature, valued orientations in the field of ecological activity, the awareness of itself as a part of nature, capture rational abilities of its maintainance. An ecological competence shows up in regular acceptance of decisions taking into account the consequences of own activity for ecology, to sending of impact environmental. Consequently, an ecological competence – it, above all things, the presence of natural knowledges for the awareness of own involvement to nature, to the problems of ecology, explained to the actions of natures maintainance, ability to analyse the consequences of influence of the own operating on a surrounding environment. An idea that semantic filling of concept «ecological competence» and it ponderable stake in a vital competence are in dependence on a public structure is grounded. This definiciya is compared to «ecological jurisdiction». It is general ability which is based on knowledges and experience, on values and inclinations which are purchased due to studies. The structure of ecological competence of child of senior preschool age, which contains from kognitive, motivational, emotionally volitional, valued, conduct components, is given. They are in indissoluble unity and cooperate constantly.

Key words: *ecological education, ecological culture, ecological competence, ecological jurisdiction, structure of ecological competence.*